

האופק הרחוק

כשאני רוצה להנחיל לקהל מאזינים את השיעור הייחודי בהלכות מנהיגות שמלמדת אותנו פרשתנו, אני מבקש מהם לבצע תרגיל חשיבה. דמיינו שאתם מנהיגיו של עם נדבך ומשועבד הגולה מארצו זה מאתיים שנה ויותר. שרשרת נסים התחוללה, ועמכם עומד לצאת לחופשי. אתם מכנסים את העם ועומדים לנאום בפניו. הוא דרוך למוצא פיתרון. זהו רגע מכונן, שהוא לעולם לא ישכח. על מה תדברו?

רוב האנשים עונים: על החירות. זו הייתה גם החלטתנו של אברהם לינקולן בנאום גטיסברג, במהלך מלחמת האזרחים האמריקנית. הוא העלה את זיכרון הולדתה של "אומה חדשה, אשר הורתה בחירות", והביט אל העתיד בייחולו כי אומה זו "תיוולד מחדש לחופש".¹ אחרים בקרב הקהל אומרים שהיו בוחרים לרומם את רוחם של המאזינים ולדבר על היעד של מסעם, "ארץ זבת חלב ודבש". ותמיד ישנם גם אלה שהיו מעדיפים להזהיר את העם מפני הסכנות והאתגרים המצפים להם במהלך "המסע הארוך אל החופש", כלשונו של נלסון מנדלה.²

כל התשובות יכולות להיות נכונות; כל אחד מהרעיונות הללו יכול היה לספק תוכן הולם לנאום מרשים של מנהיג דגול. אולם משה, בהדרכתו של הקב"ה, לא בחר אף לא באחד מהם;

על כן היה מנהיג מיוחד במינו. המעיין בתוכן דבריו אל העם בפרשת בוא יגלה שהוא חזר שלוש פעמים לאותו נושא: ילדים וחינוכם בעתיד הרחוק.

והיה כי יאמרו אליכם בניכם, "מה העבדה הזאת לכם?" – ואמרתם, "זבח פסח הוא לה' אשר פסח על פתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים, ואת בתינו הציל" (שמות יב, כו-כז).

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר: "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" (יג, ח).

והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר, "מה זאת?" – ואמרת אליו, "בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים" (יג, יד).

נאומו זה של משה עשוי להירשם בהיסטוריה של המנהיגות כאחד המעשים המנוגדים ביותר לאינטואיציה. משה לא דיבר על היום או על מחר. הוא דיבר על העתיד הרחוק, ועל חובתם של ההורים לחנך את ילדיהם. הוא אפילו רמז – כך מבינה את דבריו המסורת היהודית – שאנו צריכים לעודד את ילדינו לשאול שאלות, כדי שהנחלת המורשת היהודית לא תהיה עניין של לימוד יבש אלא של דו-שיח פעיל בין הורים וילדיהם.

כך היו היהודים לעם היחיד שהשתית את עצם קיומו על החינוך. חובתם הקדושה ביותר של ההורים הייתה לחנך את ילדיהם. חג הפסח עוצב כסמינר מתמשך להורשת זיכרון. היהדות נעשתה לדת שגיבוריה מורים ותשוקתה אל הלימוד ואל חיי הרוח. הבבלים בנו זיקוקותים. המצרים בנו פירמידות. היוונים בנו

את הפנתאון. הרומאים בנו את הקולוסאום. היהודים בנו בתי ספר. זו הסיבה שמכל תרבויות העולם העתיק, התרבות היהודית היא היחידה שעודה חיה ואיתנה, עודה ממשיכה במפעלם של קדמוניה ועודה שומרת על מורשתם בשלמותה.

משה הבין מה שמעטים בזמנו הבינו. הוא ידע שאי אפשר לשנות את העולם רק מעל לפני השטח. אין די בבנייה מונומנטלית, בצבאות ובאימפריות, בחיל ובכוח. הרי אימפריות באו, אימפריות הלכו, והמצב האנושי נותר כשהיה, משווע לשינוי, עירום מגאולה.

יש רק דרך אחת לשנות את העולם, והיא עוברת בחינוך. צריך ללמד את הילדים על חשיבותם של הצדק, המשפט, החסד והרחמים. צריך ללמדם שחופש יכול להתקיים רק בעזרת חוקים והרגלים של שליטה עצמית. צריך להזכיר להם פעם אחר פעם את לקחי ההיסטוריה, "עבדים היינו לפרעה במצרים", מפני שמי ששוכח את מרידות העבדות יאבד לבסוף את המחויבות ואת האומץ להילחם למען החירות. צריך גם לעודד את הילדים לשאול, לאתגר ולהתווכח. חובתנו לכבד אותם, אם רצוננו שהם יכבדו את הערכים שאנו מבקשים להנחיל להם.

למעלה משלושת אלפים שנה עברו, ועדיין רוב התרבויות לא למדו את הלקח הזה. מהפכות, מחאות ומלחמות אזרחים עדיין מתחוללות, ועדיין מפתות אנשים להאמין שסילוקו של עריץ או עריכת בחירות דמוקרטיות יכולים לשים קץ לשחיתות, לפתוח שער לחירות ולכונן צדק ושלטון חוק – ואותם אנשים עדיין מופתעים ומאוכזבים כשזה לא קורה. הדבר היחיד שקורה הוא חילופי גברי במסדרונות השלטון.

באחד הנאומים הגדולים של המאה העשרים אמר שופט אמריקני דגול, לָרֶנְד הָאֵנֶר, כדברים האלה:

לעיתים תכופות אני תוהה אם אין אנו תולים את תקוותינו יתר על המידה על חוקות, חוקים ובתי משפט. אלו הן תקוות שווא; האמינו לי, אלו הן תקוות שווא. החירות נמצאת בלבותיהם של אנשים ונשים; כשהיא מתה בתוכם, שום חוקה, שום חוק ושום בית משפט אינם יכולים להצילה; שום חוקה, שום חוק ושום בית משפט אינם יכולים אפילו לעשות הרבה למענה.³

הקב"ה לימד את משה שהאתגר האמיתי אינו השגת החירות, אלא הבטחת קיומה והשמירה על חיות רוחה בלבותיהם של בני הדורות הבאים. לכך אפשר להגיע רק בתהליך חינוכי. אולם תהליך זה אינו יכול להתמצות בין כותלי בית הספר. חלק ממנו חייב להתחולל בתוך המשפחה, בבית, ומתוך חובה מקודשת המעוגנת בדת. משה ראה זאת בצלילות שלא הייתה דוגמתה, ובכך ציווה חיים ליהדות וליהודים.

מנהיג גדול הוא מנהיג שחושב לטווח הארוך, ומוטרד לא מהמחר אלא מהשנה הבאה, מהעשור הבא, מהדור הבא. הסנאטור האמריקני רוברט פ' קנדי דיבר, באחד מנאומיו הבולטים, על כוחם של מנהיגים לשנות את העולם כאשר יש להם חזון ברור על עתיד אפשרי:

יש הסבורים שאין בכוחו של אדם יחיד לעשות שום דבר נגד המערך האימתני של מְדוּוּי העולם – נגד

האומללות, נגד הבערות, נגד העוול והאלימות. אולם רבות מהתמורות החשובות שהתחוללו בעולם – במחשבה ובמעשה – היו פרי מאמציו של אדם יחיד. נזיר צעיר החל את הרפורמציה בכנסייה הקתולית, מצביא צעיר יצא ממקדוניה והקים אימפריה שהשתרעה מקצה העולם הידוע ועד קצהו, ואישה צעירה השיבה לצרפת את אדמתה הכבושה. נוסע איטלקי צעיר הוא שגילה את העולם החדש, ותומס ג'פרסון בן ה-32 טען שכל בני האדם נבראו שווים. "תנו לי נקודת משען", אמר ארכימדס, "ואזיז את העולם כולו". אנשים אלה הזיזו את העולם – וגם אנו, כולנו, יכולים לעשות זאת.⁴

המילים והלחן של היהדות – אלו כאלו נכתבים בידי מנהיגות בעלת חזון. "בְּאֵין חֶזוֹן יִפְרַע עָם", נאמר בספר משלי (כט, יח). חזונותיהם של נביאי ישראל היו תמיד חזונות לטווח רחוק. ה' אמר ליחזקאל שהנביא הוא צופה לבית ישראל: עומד בנקודה גבוהה, ורואה לפני כולם את הסכנות המתרגשות לבוא מן המרחקים (יחזקאל לג, א-ו). חז"ל אמרו, "איזהו חכם? הרואה את הנולד".⁵ שניים מגדולי המנהיגים של המאה העשרים, צ'רצ'יל ובן-גוריון, היו גם היסטוריונים מחוננים. היכרותם עם העבר אפשרה להם לצפות את העתיד. הם דמו לאומני שחמט שכבר שיננו אלפי משחקים מן העבר, ועל כן הם מזהים את הסכנות והאפשרויות כמעט בכל תצורה על הלוח, ואת מה שעתיד להוליד כל מהלך שיעשו.

אם רצונכם להיות מנהיג בכל זירה שהיא, מראשי ממשלה המנהיגים מדינה עד הורים המנהיגים משפחה, התרגלו לחשוב לטווח הארוך. לעולם אל תבחרו בדרך הקלה רק מפני שהיא

פשוטה או מהירה או מניבה סיפוק מייד – כיוון שבסוף תשלמו על כך מחיר יקר.

משה היה גדול המנהיגים מפני שהוא כיוון את מחשבותיו קדימה יותר מכל מנהיג אחר. הוא ידע ששינוי אמיתי בהתנהגות האנושית יכול להיות רק פרי עמלם של דורות רבים. משום כך, חובתנו להציב בראש סדר העדיפויות שלנו את חינוך ילדינו לערכים שאנו מאמינים בהם. כך הם יוכלו להמשיך את מה שאנו מתחילים – עד שהעולם ישתנה מפני שבני האדם השתנו. "הדואג לימים זורע חיטים, הדואג לשנים נוטע עצים, הדואג לדורות מחנך אנשים" – כך אמר יאנוש קורצ'ק,⁶ וניסח את מה שידע משה רבנו. שלושת אלפים ושלוש מאות שנה חלפו מאז משה, ותוכנה זו שלו עדיין רעננה כביום היוולדה.

- 1 על פי הנוסח העברי המוצע בוויקיטקסט (ויקימדיה), "נאום גטיסברג".
- 2 Nelson Mandela, *Long Walk to Freedom: The Autobiography of Nelson Mandela*, Back Bay Books, 1995.
- 3 לרנד האנד, "רוח החירות", נאום בטקס לרגל יום "אני אמריקני", סנטרל פארק, ניו יורק, 21.5.1944.
- 4 The Poynter Institute, *The Kennedys: America's Front Page Family*, Kansas City, Mo.: Andrews McMeel, 2010, 112.
- 5 תמיד לב ע"א.
- 6 כנראה בעקבות קונפוציוס, שמשפט דומה מיוחס לו.

שאלות לשולחן השבת:

- איך הבטיח החינוך היהודי את התקיימותו של עם ישראל?
- מה לדעתכם משפיע יותר על ילדים: מה שהם לומדים בבית, או מה שהם לומדים בבית הספר?
- באילו נושאים צריכים לדעתכם מנהיגי המדינה להתחיל לתכנן לטווח הארוך?